

Arvydas Anušauskas

ISTORIJOS PAMOKOS: 1940 METŲ TYLIOJI OKUPACIJA

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija
Vilnius 2014

ISTORIJOS PAMOKOS: 1940 METŲ TYLIOJI OKUPACIJA

Dr. Arvydas Anušauskas

Po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos praėjus vos dviem dešimtmečiams, kilo dar žiauresnis ir daug daugiau aukų ir nuostolių pareikalavęs valstybių susidūrimas – Antrasis pasaulinis karas. Karą lėmė totalitarinių valstybių agresyvi užsienio politika, demokratinių valstybių ir Tautų Sąjungos neryžtingumas imtis veiksmų prieš agresorius. Kalbėdami apie Lietuvos okupaciją vykstant Antrajam pasauliniam karui, mes turėtume žvelgti į 1939 m. situaciją. Tų metų kovo mėn. Maskvoje vykusiame XVIII suvažiavime J. Stalinas pareiškė: „Jau antri metai vyksta naujas imperialistinis karas, teritorijoje nuo Šanchajaus iki Gibraltaro...“. Taigi, karas, anot Stalino, jau vyko. Bet svarbesnė yra kita J. Stalino kalbos mintis: „karas sukūrė naują padėtį santykiuose tarp šalių“. Pažeidęs pokarinės taikios padėties pagrindus ir atmetusi tarptautinės teisės elementarias sąvokas, karas išskėlė tarptautinių sutarčių ir įsipareigojimų vertės problemškumą.

1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvoje užsienio reikalų ministrai V. Molotovas ir J. Ribentropas pasirašė Vokietijos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutartį, vadinamąjį Molotovo–Ribentropo paktą. Šalys susitarė nepulti viena kitos ir nedalyvauti jokiuose susitarimuose, kurie būtų nukreipti prieš kitą susitariančiąją šalį. Greta oficialaus sutarties teksto buvo pasirašytas slaptasis protokolas, kuriais Rytų Europa pasidalyta įtakos sferomis. Sudarius Molotovo–Ribentropo paktą, karas tapo nebeišvengiamas. Jau po savaitės A. Hitleris įsakė pulti Lenkiją. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas.

Vokietija, kariaudama su Lenkija, okupavo daugiau jos teritorijos, negu buvo numatyta Molotovo–Ribentropo pakte. 1939 m. rugsėjo 28 d. pasirašytoje Sovietų

Sąjungos ir Vokietijos draugystės ir sienų nustatymo sutartyje oficialiai buvo susitarta dėl bendros šių valstybių sienos. Prie sutarties pasirašytu slaptuoju protokolu Vokietija už Liublino ir Varšuvos lenkiškąsias vaivadijas Sovietų Sąjungos įtakos sferon perleido Lietuvą. J. Stalinui paktas su Vokietija iš tikrųjų tapo visiškai natūralus ir pagrįstas, o ne priverstinis. Kominterno vykdomojo komiteto generalinis sekretorius Georgijus Dimitrovas 1939 m. rugsėjo 7 d. užrašė J. Stalino žodžius apie paktą: „Nepuolimo paktas tam tikra dalimi padeda Vokietijai. (...) Kas blogo, jeigu mes, sutriuškinę Lenkiją, išplatinsime socialistinę sistemą naujoms teritorijoms ir gyventojams“. J. Stalino politika buvo nukreipta išimtinai į Sovietų Sąjungos interesų tenkinimą. Jos pagrindu buvo „įtakos sferų“ idėja, kuri faktiškai suardė suverenumo idėją. Tai yra saugumas turėjo būti garantuojamas aneksuojant tam tikras teritorijas, neatsižvelgiant į jų suverenitetą. Bet sovietinė užsienio politika iš esmės buvo pamatuota *Realpolitik*, kuri buvo subordinuota tiksliai apibrėžtiems geopolitiniams interesams įgyvendinti. Ko gero jam artimesnis buvo ne K. Markso, o H. Palmerstono 1848 m. šūkis: „mes neturime amžinų sąjungininkų ir nuolatinių priešų. Amžini ir pastovūs yra mūsų interesai, ir mūsų pareiga jiems tarnauti“.

Siekiant vykdyti karinį-politinį spaudimą neutralioms Baltijos valstybėms, 1939 m. rugpjūčio 13 d. Leningrado karinėje apygardoje buvo suformuotas Novgorodo armijos junginys, rugsėjo 14 dieną reorganizuotas į 8-ąją armiją, – iš 100 tūkst. karių ir su dar vienu korpusu, iš viso 135 tūkst. karių išstatyta prieš Estiją. Kalinino apygardoje mobilizuota 7-oji armija – 169 tūkst. karių buvo perduoti Leningrado karinei apygardai – ir telkiama Latvijos pasienyje. Direktyva Nr. 043 rugsėjo 26 d. įsakyta iki rugsėjo 29 d. susitekti pasienyje. Kariams buvo duota užduotis užimti Taliną, Tartu. Jeigu Latvija suteiktų karinę pagalbą 7-ajai armijai, sparčiu žygiu užimti Rygą. Karinis jūrų laivynas turėjo neleisti Estijos laivynui pasitraukti į Suomiją ir Švediją. Papildomai prieš Lietuvą buvo sutelkta 3-ioji armija su 194 tūkst. karių ir 1 078 tankais. Rugsėjo 27 d. Stalinas Maskvoje Ribentropui pareiškė, kad Estijoje „laikiniai“ bus palikta egzistavusi valdžios sistema. Jeigu Latvija atsisakys sudaryti paktą tokiomis pačiomis sąlygomis kaip Estija, tada sovietinė armija „per trumpą laiką susidoros su Latvija“. Vertindamas Baltijos šalių pozicijas, Stalinas pasakė, kad „dabar iš jų pusės nenumatoma jokių išpuolių, nes

visos jos gerokai išgąsdintos. 1939 m. rugsėjo mėn. pabaigoje Baltijos šalių pasienyje Sovietų Sąjungos buvo sutelkta 437 235 kariai, 3 052 tankai ir 3 635 artilerijos pabūklai.

Raudonosios armijos karių kolona Vilniuje. 1939 m. rugsėjo mėn.

1939 m. spalio 3 d. SSRS Liaudies Komisarų Tarybos (toliau — LKT) pirmininkas V. Molotovas Lietuvai pagrasino, kad jei ji atsisakys sudaryti savitarpio pagalbos pakta, Sovietų Sąjunga „būtų priversta nesiskaityti su dabar Lietuvos skelbiamu neutralitetu“. Lietuva buvo priversta 1939 m. spalio 10 d. pasirašyti savitarpio pagalbos sutartį (Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį) ir įsileisti svetimą kariuomenę. Tačiau sutartyje buvo įrašytos Lietuvos vidaus santvarkos, ekonominės ir socialinės sistemos neliečiamumo garantijos. Lietuvos valdžios tikslas – „išlaikyti tautos gyvybę ir suverenumo šešėlį“ – buvo pasiektas tik trumpam. Pagal savitarpio pagalbos sutartį Lietuvai atiduodamas Vilnių ir įkurdamas joje savo armijos įgulas, tolesnėse derybose su Lietuva Stalinas iš anksto užsiėmė šeimininko poziciją. Realia alternatyva savitarpio pagalbos sutartims galėjo būti tik Baltijos šalių okupacija su Raudonosios armijos pagalba. Po sutarčių sudarymo Baltijos šalyse Sovietų Sąjunga jau turėjo 66 946 žmones, 1 065 tankus, 1 630 pabūklų, 526 lėktuvus.

Oficialiai SSRS vadovai ne kartą skelbė ištikimybę 1939 m. spalio 10 d. sutarčiai ir palankumą Lietuvai. V. Molotovas spalio 31 d. Aukščiausiosios Tarybos sesijoje tvirtino, kad pasirašytos sutartys „jokiu būdu nereiškia Sovietų Sąjungos kišimosi į Estijos, Latvijos ir Lietuvos reikalus“, o gandus apie šių valstybių sovietizaciją skleidžią tik „bendri mūsų priešai ir visokio plauko antisovietiniai provokatoriai“. Tačiau SSRS pasiuntinys Kaune N. Pozdniakovas (*Pozdnjakov*) 1939 m. gruodžio 20 d. V. Molotovui rašė: „Turime kalbėti su lietuviais apie jų vidaus reikalus visais atvejais, tiesiogiai susijusiais ne tik su mūsų konkrečiais interesais ir ne tik politikos, ekonomikos bei kultūros srityje, bet ir tuo atveju, jei prieštaraujama mūsų savitarpio santykių dvasiai [...]“. Užsienio reikalų ministrui pritarus, 1939 m. spalio 29 d. – lapkričio 2 d. Paryžiuje susirinkę Lietuvos pasiuntiniai parengė bendrą memorandumą, kuriame Raudonosios armijos dalinių įvedimas į Lietuvą traktuojamas kaip tiesioginė grėsmė jos valstybingumui. Pasiuntiniai taip pat rekomendavo užsienyje sudaryti Nepriklausomybės finansinį fondą, stiprinti Baltijos valstybių sąjungą, taip pat stiprinti kariuomenę, skirti ypatingą dėmesį visuomenės vienybei užtikrinti („Reikia, kad visos svarbiausios politinės partijos, grupės ir srovės padarytų bendrą viešą pareiškimą, jog karo metu ir kol nesibaigs ši krizė, jos, neišsizadėdamos savo ideologijos ir programų, skelbia visišką paliaubą“).

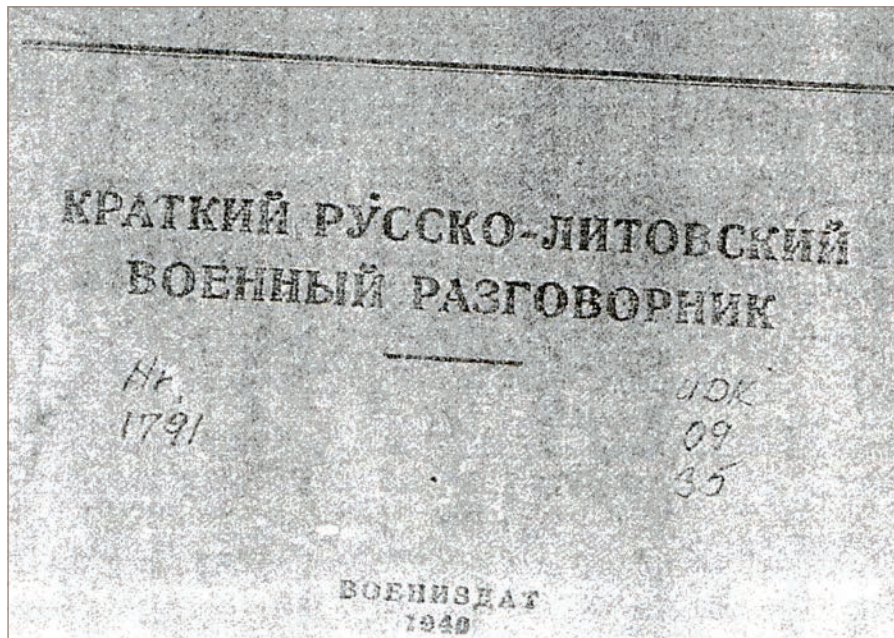
1939 m. pabaigoje puldamas Suomiją Stalinas sulaukia antausio iš Vakarų – Sovietų Sąjunga už agresiją pašalinama iš Tautų Lygos. Dėl karo su Suomija ir didesnio Lietuvos vyriausybės atsargumo SSRS galimybės daryti poveikį Lietuvos vidaus padėčiai sumenkėjo, bet pasibaigus „žiemos karui“ ji akivaizdžiai atsigręžė į Baltijos valstybes. „Liaudies demokratinės“ Suomijos scenarijaus įgyvendinti nepasisėkė, bet ta pati idėja buvo Lietuvos, Latvijos ir Estijos pajungimo plane. Pasirašius taikos su Suomija sutartį, sovietinė kariuomenė buvo permesta prie vakarinių sienų, o į kariuomenę pašauktų rezervistų demobilizavimas nukeltas iki 1940 m. liepos 1 d. Būtent tuo metu, 1940 m. kovo 5 d. Politinis biuras nusprendė sušaudyti 21 tūkst. lenkų karininkų. Vaduoti lenkų ir atkurti Lenkijos Stalinas nesiruošė.

SSRS politika 1940 m. pavasarį Pabaltijyje aiškiai buvo derinama su vokiečių puolimu Vakaruose. Balandžio viduryje Vokietijai užėmus Daniją ir įsiveržus į Norvegiją,

Lietuvos pasiuntinys Maskvoje L. Natkevičius pajuto Kremliaus nedraugiškumą Lietuvai. Gegužės 10 d. vokiečiai pradėjo didįjį puolimą Vakaruose, įsiverždami į Olandiją, Belgiją ir Liuksemburgą. Gegužės 13 d. vokiečių kariuomenė pralaužė sąjungininkų frontą ir įsiveržė į Šiaurės Prancūziją, atkirsdama pusmilijoninę sąjungininkų kariuomenę, o jau po trijų dienų, gegužės 16-ąją, „Izvestijos“ rašė, kad „galimybės mažiems kraštams išlikti neutraliems ir nepriklausomiems yra sumažėjusios iki minimumo. Visokie samprotavimai apie teisę ir neteisę santykiuose su mažomis valstybėmis, kai didelės valstybės kovoja dėl savo išlikimo, mažiausiai yra naivūs“. Gegužės 24 d. vokiečių kariuomenei galutinai suveržus kilpą aplink Šiaurės Prancūzijoje ir Belgijoje apsuptą sąjungininkų kariuomenę (Diunkerko katastrofa), išryškėjo Vokietijos pergalės Vakarų fronte perspektyva. Maskvoje sprendimas dėl Baltijos šalių okupacijos priimamas gegužės 24 d. Būtent tada, gegužės 25 d., V. Molotovas įteikė L. Natkevičiui notą, kurioje Lietuvos vyriausybė kaltinama raudonarmiečių grobimu ir atvirai grasinama imtis „kitų priemonių“. Lietuvos vyriausybė, apsvarsčiusi sovietų notą, atmetė kaip nepagrįstus jai pareikštus kaltinimus, tačiau pažadėjo pradėti tariamai dingusių raudonarmiečių paiešką.

Plėtojantis diplomatiniam konfliktui, 1940 m. gegužės–birželio mėn. prasidėjo tiesioginiai kariniai pasirengimai. 1940 m. gegužės mėn. agresijos mechanizmas jau veikė. Į kariuomenės štabą plaukė žinios, kad prie Lietuvos sienos, Baltarusijoje, telkiami dideli Raudonosios armijos daliniai. Nuo birželio 5 d. sovietinė kariuomenė, dislokuota Baltijos valstybėse (70 tūkst. karių), buvo pervesta tiesioginė gynybos komisaro S. Timošenkos (*Timošenko*) žinion. Slaptieji archyvai liudija, kad jau birželio 4–6 dienomis politinis biuras skelbia papildomą mobilizaciją, nurodo skubiai permesti Lietuvos sienos link didžiules pajėgas. 1940 m. birželio 4–7 d. trijų karinių apygardų kariuomenė „mokymų“ pretekstu buvo telkiama pasienyje. 1940 m. birželio 7 d., kai Raudonoji armija pradėta telkti Lietuvos pasienyje tiesioginei invazijai, Maskvoje prasidėjusiose V. Molotovo ir A. Merkio derybose Lietuvai buvo pateiktas dar ir antras kaltinimas: esą jinais sudariusi su Latvija ir Estija slaptą, prieš SSRS nukreiptą karinę sąjungą, ir tuo laužanti 1939 m. spalio 10 d. sutartį. Šis kaltinimas, kaip ir pirmasis, dėl raudonarmiečių grobimo, nebuvo pagrįstas jokiais faktais. Birželio 9-ąją Maskva įsako

įkurti lagerius karo belaisviams iš Baltijos šalių – iš pradžių 50 000, paskui – 64 000 žmonių.

Pasikalbėjimų žodynėlis, išleistas rengiantis okupacijai

Иди скорее!	Eik greičiau!	Эйк гряичяу!
Иди впереди меня!	Eik prūsųakų manęs!	Эйк пришакійі ма-ня!
Иди сзади меня!	Eik paskui manęs!	Эйк паскуй маняс!
Если побежишь, застрелю!	Jeі бегси, пуšausiu!	Яйі бэгси, нушáusю!
2. УСТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ ОПРАШИВАЕМОГО.		
Как ваша фамилия, имя?	Kaip jūsu pavardė, vardas?	Kaip юсу павардэ, вѳрдас?
Какой дивизии?	Kokios divizijos?	Kokiос дивѳзиос?
Какой бригады?	Kokios brigados?	Kokiос бригѳдос?

Žodynėlio dalis

1940 m. birželio 10 d. prie rytinės Lietuvos sienos susitelkė karinės sovietų pajėgos – pasienio ruože nuo Druskininkų iki Ašmenos, būdami karinės parengties, laukė 11-osios armijos kavalerijos korpusas, 6 divizijos ir 3 tankų brigados. Nuo Ašmenos iki Daugpilio buvo dislokuota 3-iosios armijos kavalerijos korpusas, 5 šaulių divizijos, 2 tankų brigados. Būdami kovinės parengties įsakymo laukė 221 260 karių, 1 513 tankų, 245 šarvuočiai, 1 140 karo lėktuvų ir 2 946 minosvaidžiai bei patrankos. Visame Baltijos šalių pasienyje ir jose pačiose buvo sutelkta 435 000 karių, 3 000 tankų, 8 000 pabūklų, 2 061 lėktuvas. Baltijos šalių karinės pajėgos buvo gerokai mažesnės: turėjo 73 000 karių taikos metu ir 427 000 karių po mobilizacijos, kuriems apginkluoti turėta 333 000 šautuvų, 8 325 kulkosvaidžiai, 1 200 patrankų, 147 tankai, 292 karo lėktuvai. Lietuvos kariuomenės generolų nuomone, priešintis buvo neįmanoma esant krašte sovietų kariuomenės įguloms bei esant nepasiruošusiai Lietuvos kariuomenei. Nors su turėta ginklų ir šaudmenų atsarga mobilizuota Lietuvos kariuomenė nenutrūkstamus kovos veiksmus galėjo tęsti dvi savaites, kariuomenės dalys veikė įprastu taikos meto ritmu, kariuomenė nebuvo mobilizuota ir pasiruošusi gintis. 1940 m. birželio 1 d. Lietuvos kariuomenė turėjo 26 084 karių, kurių ginkluotė buvo 10–100 kartų mažesnė negu prieš ją sutelktos invazinės grupuotės.

1940 m. birželio 11 d. Lydoje įvyko Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos vado generolo pulkininko D. Pavlovo (*Pavlov*) vadovaujamas pasitarimas. Čia aptartas pirmųjų trijų dienų karo veiksmų planas, karinės parengties kariuomenė privalėjo būti nuo 1940 m. birželio 13 d. vakaro, puolimo data buvo numatyta birželio 15 d. 9.00 valanda. Tuo metu prie rytinės Lietuvos sienos išdėstytos sovietų kariuomenės divizijos ir pulkai gavo puolimo užduotis. Gavus įsakymą pulti, sovietų lėktuvai turėjo sunaikinti Lietuvos oro pajėgas aerodromuose, o desantas – užimti perkėlas per Nemuną ties Alytumi ir Kaunu. Netoli Kauno turėjo išsilaipinti 214-oji oro desanto brigada – beveik 1 000 desantininkų. Lietuvos kariuomenei turėjo būti atkirsti pasitraukimo keliai ir Lietuvos okupacijai duotas 3–4 dienų terminas. Puolimo laikas – birželio 15-oji, 9 valanda ryto. Pereinant sieną, buvo nurodyta „veikti tyliai, durtuvu, netikėtai apšaudžius – sušaudyti vietoje, sutikus ryžtingą gynybą – ne atakuoti, o apeiti ir užblokuoti“. Birželio 13 d. priimtas Politinio biuro nurodymas sukurti didžiulį

Прибалтийская кампания (июнь 1940 г.)

Okupacijos planas

ligoninių tinklą – 25 000 vietų. Medicinos įstaigas „ypatingų veiksmų atveju“ nurodyta kurti ne tik Rusijoje, minimi ne tik ligoniai, bet ir sužeistieji. Tokių priemonių kaip sanitariniai traukiniai, paskirstymo punktai reikia stambių karinių veiksmų atveju. Ir tai nuspręsta ultimatumo Lietuvai išvakarėse. Lietuvos kariuomenė, atitraukta nuo Lietuvos valstybės sienų, stovėjo karinėse įgulse šalies vidurio rajonuose. Tuo tarpu Raudonosios armijos radijo stotys laukė signalo pradėti operaciją. Birželio 13 d. prie Gaižiūnų buvo išmesti 7 desantininkai, kurie turėjo pasirengti dideliam desantui priimti. Tačiau Lietuva užimta ... be mūšio. Tam pasitarnavo ir prie sienų sutelktos karinės pajėgos, ir masyvus politinis, karinis, diplomatinis spaudimas.

Antilietuviškos SSRS vadovybės nuotaikos dabar itin išryškėjo. Pasirengusi karo veiksmams, SSRS politinė vadovybė Lietuvos vyriausybei nutarė įteikti ultimatumą, kuris turėjo atverti kelią agresijai. Vėly 1940 m. birželio 14-osios vakarą, kai pasaulio dėmesys buvo prikaustytas prie Prancūzijos (tos dienos rytą vokiečiai užėmė Paryžių), V. Molotovas Maskvoje buvusiam J. Urbšui įteikė SSRS vyriausybės ultimatumą, kuriuo iš Lietuvos vyriausybės, apkaltintos savitarpio pagalbos sutarties laužymu, buvo pareikalauta sudaryti naują Maskvai priimtina vyriausybę ir įsileisti į Lietuvą neribotą Raudonosios armijos kontingentą. Šiuo ultimatumu SSRS šiurkščiai sulaužė visas iki tol su Lietuva pasirašytas taikos ir nepuolimo sutartis. V. Molotovas reikalavo, kad Lietuvos vyriausybė atsakytų iki birželio 15 d. 10 val. ryto (9 val. Lietuvos laiku). Lietuvių diplomatams V. Molotovas pareiškė: „kad ir koks būtų jūsų atsakymas, kariuomenė rytoj vis tiek žengia į Lietuvą“.

Užsienin 16

Kaunas

Dešimt ketvirtą valandą Molotov
įteikė ultimatinį dvi val. priėmė. Šaučia
ir Povilaitį atiduoti teisman secundo tuo-
jau suformuoti. Lietuvoje sovietams
priimtina vyriausybę tertio tuojaus įsileisti.
Lietuvon naujus karistus delius kurios
bus sutalpinatos svarbiausiose punktuose
stop atšaukimo laukia ligi šio ryto
dešimtos valandos Maskvos laiku stop
atšaukimo nedavimas skaitomas negia-
nu atsakymu stop Ligi dešimtos valan-

Užsienio reikalų ministro J. Urbšio 1940 m. birželio 15 d. telegrama Vyriausybei

Kremliaus tuometinės ekspansinės politikos gairės aiškiai atskleistos Raudonosios armijos politinės valdybos direktyvoje Nr. 5258ss: „Mūsų užduotis aiški. Mes norime užtikrinti SSRS saugumą, stiprių užraktu uždaryti iš jūros priėjimus prie Leningrado, mūsų šiaurės–rytų sienas. Per Estijos, Latvijos ir Lietuvos antiliaudiškų klikų galvas mes įvykdysime mūsų istorinius uždavinius ir kartu padėsime šių šalių darbo liaudžiai išsivaduoti. (...) Lietuva, Estija ir Latvija taps sovietiniu forpostu ant mūsų jūrų ir sausumos sienų. Pasiruošimas puolimui turi būti visiškoje paslapyje. (...) Reikės greitai suardyti priešą armiją, demoralizuoti užnugarį ir tokiu būdu padėti Raudonosios armijos vadovybei per trumpiausią laiką ir su mažiausiomis aukomis pasiekti visiškos pergalės“.

Raudonosios armijos kariai kerta SSRS-Lietuvos sieną, 1940 m. birželio 15 d.

Lietuvos pasienyje atsirado NKVD pasienio kariuomenės diversantų grupių, turėjusių netikėtai nuginkluoti savo priešo pasienio postus, nutraukti ryšius. Birželio 15 d. 3 val. 30 min. okupantai pirmieji apšaudė Lietuvos pasienio sargybos būstinę Ūtoje (Alytaus aps.). Šeši kareiviai įsiveržė į patį postą ir nužudė pasienio vyr. policininką, posto viršininką Aleksą Barauską. Tai buvo pirmasis NKVD nužudytas Lietuvos pilietis. Sutelkti Lietuvos pasienyje Raudonosios armijos daliniai, pereidami sieną turėję „veikti tyliai – durtuvu“, likus valandai iki puolimo pradžios gavo įsakymą kelioms valandoms atidėti įsiveržimą. Birželio 15 d. 7 val. ryto Lietuvos vyriausybės posėdis baigėsi, nutarus priimti visus sovietų reikalavimus. Ultimatumas, kurį Sovietų Sąjunga rengėsi įgyvendinti „nedelsiant ir besąlygiškai“, buvo priimtas. Vyriausybė konstatavo, kad „priima

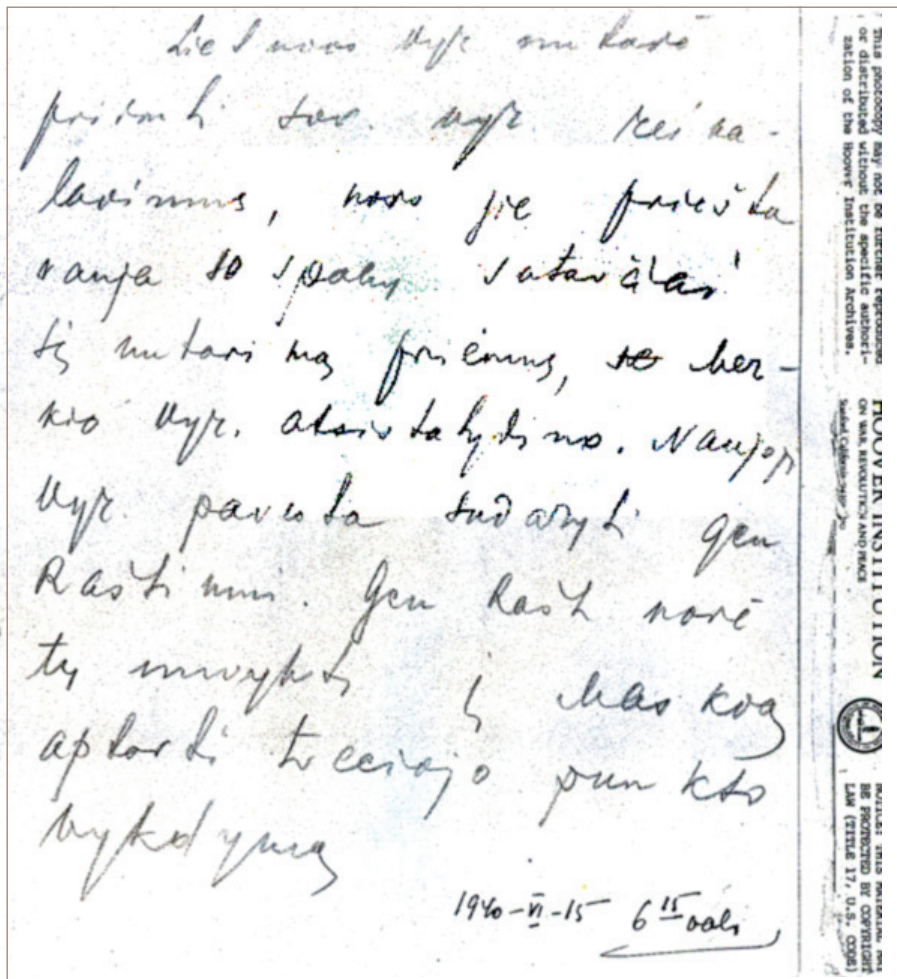

Pasienietis A. Barauskas

1940 m. birželio 15 d. nužudytas pasienietis A. Barauskas

reikalavimus, nors jie prieštarauja spalio 10 d. sutarčiai" (1939 m. spalio 10 d. savitarpio pagalbos sutarčiai). Taip tikėtasi išsaugoti Lietuvos nepriklausomybę. Bet šioms viltims nebuvo lemta išsipildyti. Birželio 15 d. 15 val. Sovietų Sąjungos kariai peržengė Lietuvos sieną. Apie 19 val. Raudonosios armijos tankai jau buvo Kaune, apsupo Prezidentūrą, Vyriausybę, Lietuvos banką ir kitas vyriausybines įstaigas. Sovietinė kariuomenė, okupuodama Baltijos šalis, neteko 58 karių (15 nusižudė, 15 nuskendo ir 28 žuvo), 158 sužeisti pabaigė invazijos procesą.

Į Maskvą išsiųsto Vyriausybės atsakymo į ultimatumą tekstas. 2008 m. rastas Hooverio archyve (JAV)

Raudonosios armijos kariai kerta SSRS-Lietuvos sieną. 1940 m. birželio 15 d.

Raudonosios armijos daliniai žygiuoja per Eišiškes. 1940 m. birželio 15 d.

Давайте приказ. Принимает майор Румынский.

3-й армии, мотомех[анизированным] (МСД) и танковым частям занять Шавли к 12 часам 16.6.40 года, 23 СД остается на месте, одним полком дивизии занять Ново-Александровск. ^{б)4)б) а)11-я армия^{а)}}, 185 СД выводить в район Поне-веж, 123 СД район Укмерге, 84 СД выйти [в] Вильно и стать гарнизоном, заняв все выгодные пункты вокруг города. 21-й танковой бригаде к утру 16.6 – 40 года выйти [в] район Янов, занять. ^{а)11 СК^{а)}}, танковыми бригадами и конницей к утру 16.6 занять район Кайданы, Янов исключительно станция Жеймы, Ковно, ^{б)заняв} вокруг Ковно все выгодные пункты^{б)}. КК вести по восточному берегу р. Неман с задачей [к] исходу 18.6. сосредоточить одной дивизией Россены и одной дивизией Тельши. ^{б)5)б) а)16 СК}, оставив незначительные гарнизоны в Алите, Прены, занять гарнизоном Ковно. Частям 2-й танковой бригады занять мосты у Ковно. До подхода 21-й танковой бригады мосты у Янов к утру 16.6 перейти и стать гарнизоном Шавли, обеспечив посадку нашей авиации на аэродромах у Шавли^{а)}. б) Всем мотомех[анизированным] и танковым частям и соединениям иметь с собой один боекомплект и взять максимально возможное количество горючего. 7) Войска армии вести стройным походным порядком с мерами непосредственного охранения. Впереди каждой колонны выделить броневой отряд во главе с расторопным ответственным командиром, который обязан предупреждать литовские власти о немедленном пропуске наших войск. Во избежание нежелательных недоразумений и конфликтов, литовские власти немедленно дают приказ своим войскам и населению о пропуске наших войск.

Командующий войсками БОВО
генерал-полковник танковых войск
Павлов

Член Военного совета
дивизионный комиссар Смокачев

Начальник штаба БОВО
генерал-лейтенант Пуркаев

Gen. plk. Pavlovo įsakymas užimti Lietuvos teritoriją

Jau po Baltijos šalių okupacijos, 1941 m. vasario 4 d. vykusiame K. Vorošilovo šešiasdešimtmečio minėjime Stalinas pasakė, kad „užsienio politika vykdoma dviem būdais: diplomatija ir armija. Mūsų diplomatija dirba gerai. Bet ji nieko negalėtų, jeigu pas mus nebūtų didelės, visiškai šiuolaikinės armijos“. 1940 metais SSRS įvykdyta Baltijos šalių aneksija neturėjo jokio pagrindo pagal tarptautinę teisę ir didesnė dalis tarptautinės bendruomenės atsisakė formaliai pritarti šiam užgrobimui. Okupacijos režimas *kaip toks* nebuvo nutrauktas iki pat Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990–1991 metais.

Baltijos šalių 1940 metų patyrimas yra rimta pamoka. Atsižvelgiant į tai, Rusijos veiksmai Ukrainoje 2014 metais – tai rimtas ir pavojingas tarptautinės teisės pažeidimas. Rusija, aneksuodama Krymą, telkdama kariuomenę prie Ukrainos sienų, pakenkė ne tik Ukrainai, bet ir tarptautinių susitarimų sistemai. Europos Parlamentas pažymėjo, kad „Rusijos tvirtinimas, kad ji turi teisę naudoti visas priemones siekdama apsaugoti rusų mažumas trečiosiose šalyse (...) neatitinka tarptautinės teisės nuostatų ir pažeidžia pagrindinius tarptautinės elgsenos XXI a. principus, taip pat kelia grėsmę pokarinei tvarkai Europoje. Pasak Kolumbijos universiteto ekonomikos profesoriaus Jeffrey D. Sachso, jeigu Rusija nepakeis savo politikos, turėtume sulaukti itin rimtų pasaulinių padarinių, tarptautiniai santykiai taps dar labiau įtempti ir persmelkti nacionalizmo. Klaida iš vienos ar kitos pusės gali privesti prie tragiško karo. Žvilgtelėję į praėjusius šimtą metų iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios, visada rasime įrodymų, kad vienintelis būdas užtikrinti saugumą pasaulyje yra tarptautinė teisė, kurią palaiko Jungtinės Tautos ir kurią gerbia visos šalys.

Okupacinė kariuomenė įžengia į Kauną. 1940 m. birželio 15 d.

Dr. Arvydas Anušauskas (g. 1963 m. rugsėjo 29 d. Vilniuje) – istorikas ir politikas, scenaristas, publicistas. Tiria Lietuvos XX a. istoriją, teroro, slaptųjų tarnybų istoriją. Nuo 2008 m. – Lietuvos Respublikos Seimo narys, 2008–2012 m. – Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas. Parlamentinės grupės „Už istorinę atmintį ir teisingumą“ pirmininkas, Sovietinės okupacijos tyrimo asociacijos vienas iš steigėjų.

Šaltiniai:

Мельтюхов Л. Упущенный шанс Сталина, М., 2000;

СССР–Германия 1939–1941, т. 1-2, Вильнюс, 1989;

„Trijų pasiuntinių 1939 m. lapkričio 2 d. memorandumas“, Metmenys, Nr. 37 (1979), p. 156–170;

Mälksoo L. Sovetskaya anneksia i gosudarstvennyi kontinuitet: mezhdunarodno-pravovoi status Estonii, Latvii i Litvy v 1940–1991 gg i posle 1991 g. Issledovanie konflikta mezhdu normativistnostju i siloi v mezhdunarodnom prave. – Tartu: Tartu University Press, 2005 (in Russian)

Iliustracijos iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo.

Anušauskas, Arvydas

An-175 Istorijos pamokos: 1940 metų tylioji okupacija / Arvydas Anušauskas. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2014. – 20 p.

ISBN 978-609-95533-8-2

UDK 94(474.5)

Arvydas Anušauskas

**ISTORIJOS PAMOKOS:
1940 METŲ TYLIOJI OKUPACIJA**

2013 05 23. 0,5 sp. l. Tiražas 1000 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius

Spausdino UAB „Petro Ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius